

ПРАВДА ПРО ГОЛОДОМОР В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРотьБИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ЗАМОВЧУВАННЯ

Історична пам'ять про голод – геноцид в Україні 1932 – 1933 рр. – одна із засадничих складових національної ідентичності, тому вона посідала і посідає займає помітне місце в національно – визвольній боротьбі українського народу та сучасній інформаційній війні.

Історик О. Палій 27 листопада 2010 р. поставив серед інших таке риторичне запитання очільникам “регіоналів”, для яких голод 1932 – 1933-х рр. був “спільною справою” для всіх народів СРСР: “Чому в розпал Голодомору в Україні СРСР називав повідомлення про нього у світі “брудними наклепами” й продовжував так робити ще десятиліття?”¹. Журналіст В. Єленський образно розширив це питання: “Панове, якщо б можна було зобразити історичну пам'ять українства у вигляді якогось кольорового тла, то, напевно, на позначці 1933 ми б побачили чорне урвище. Про це всі знали, і всі мовчали...Я не кажу про офіційну пропаганду – там все зрозуміло. Але от у Великій Україні, у сім'ях про війну згадували багато і часто, про голод нечасто, притлумлено, з якимось глибоко і глибоко прихованим страхом. Чому, як Ви вважаєте?”².

Лише у середині 80-х років західні історики і політики зусиллями Комісії з дослідження голоду конгресу США, істориків Дж. Мейса, Р. Конквеста та інших прорвали завісу мовчання про Голодомор в Україні. Їх справу продовжили вітчизняні історики С. Кульчицький, В. Марочко, В. Сергійчук, М. Шитюк, Ю. Шаповал та інші дослідники, які, маючи свою мету дослідження, побіжно зауважили і деякі причини замовчування голоду 1932 – 1933-х рр. в СРСР та Голодомору в Україні. Але спеціальних історіографічних праць про замовчування Голодомору ми не виявили.

Метою цієї публікації є аналіз стану вивчення українськими істориками причин і обставин приховування, перекручення і замовчування інформації про Голодомор у світовому політичному і науковому середовищі. Відповідь на поставлені вище питання давали різні автори, але вона не є однозначною і містить кілька складових: приховування і перекручення в Радянському політикумі і науковому середовищі; у сучасному російському політичному і науковому просторі; у світовому громадсько-політичному просторі; в світових наукових колах.

Що стосується замовчування в Радянському Союзі, то узагальнена відповідь на причини цього явища міститься у передмові першого в Україні збірника документів і матеріалів з історії Голодомору: “Феномен тривалого приховування від громадськості соціального лиха таких масштабів і наслідків криється перш за все в тоталітарному, закритому характері тогочасної радянської держави, намаганні прикрасити кричущі деформації суспільного розвитку”³. Пряміше висловився згодом Станіслав Кульчицький. “А не може ж Кремль сказати, що ось цих людей треба винищити за допомогою голоду, тобто забрати у них все продовольство, яке у них є. Продовольство забирали, але про голод заборонялося говорити всім, тільки в “особих” папках, тільки

в партійному листуванні можна було зустріти слово “голод”⁴. Злочинець майже завжди приховує злочин та ще й знищує свідків.

У змістовній статті історика Володимира В’ятровича наведено 10 засобів, використаних кремлівськими верховодами для приховання правди про катастрофу 1932 – 1933 рр. Це – 1) обмеження пересування людей (стосовно України – пряма блокада. – В. Г.), а, отже, й інформації; 2) жорстка цензура – від газет до приватних листів; 3) дезінформація про ситуацію в Україні у голодні роки; 4) замовлення матеріалів у закордонних ЗМІ (хоча це також засіб дезінформації. – В. Г.); 5) дискредитація тих свідків, хто розповідав про Голодомор за кордоном; 6) організація турне впливових іноземців до “процвітаючої” України; 7) кримінальне покарання громадян СРСР за згадки про голод; 8) приховування, нищення та фальсифікація первинних джерел: актів громадянського стану, даних перепису, архівних записів; 9) обмеження доступу до даних; 10) залучення на свій бік впливових західних діячів⁵.

Вітчизняні дослідники досить ґрунтовно висвітлили ці методи кримінального переслідування, заборон пересування, інформаційної блокади, цензури, дезінформації, фальсифікації, шахрайства і підкупу, які використали радянські партійні очільники і спецслужби. У багатьох публікаціях наводиться наступний факт: Перший секретар ЦК КП(б)У, член Політбюро ЦК ВКП(б) С. Косіор 26 квітня 1932 року надіслав Сталіну листа, в якому, зокрема, зазначалося: “У нас є окремі випадки і навіть села, що голодують, однак це лише наслідок місцевого головоутяпства, перегинів, особливо стосовно колгоспів. Усілякі розмови про “голод” на Україні слід категорично відкинути”⁶. І це писалося тоді, коли виконання хлібозаготівельного плану 1931 року, що затяглося до зими 1932 р., започаткувало голод. Уже в першій половині 1932 р. від цього голоду загинуло до 150 тис. українських селян.

Секретар ЦК КП(б)У і Харківського обкому Р.Терехов виявився більш совісним, ніж С. Косіор і наприкінці 1932 р. особисто повідомив Сталіна про голод. Сталін відповів: “Нам говорили, що ви, товаришу Терехов, гарний оратор, виявляється, ви гарний оповідач – вигадали таку казку про голод, думали нас залякати, але не вийде!”⁷. Терехов поплатився посадою, а інші – особливо з 1937 р. – і головою. Навіть у службовій документації партійно-радянських органів, яка мала гриф “особливо секретно”, слово “голод” не вживалося. Як відзначив С. Кульчицький, “особливі папки” убезпечували владу від розмов у середовищі самого партгоспактиву і думок про допомогу голодуючим, яка зовсім не передбачалася. Отже, можна сказати, що замовчування голоду – один із механізмів геноциду⁸. Влада ховала правду і для майбутніх дослідників: партійно-державна директива від 16 лютого 1933-го категорично дозволяла вести реєстрацію випадків набрякання та смерті від голоду лише органам ОДПУ. Як наголошують сучасні науковці, Постановою ЦК від 18 листопада 1932 було взято під постійний контроль діяльність 22 газет найважливіших хлібозаготівельних районів. Не допускалися туди й іноземні журналісти. Перлюструвалися листи. Війська блокували цілу республіку і окремі села. Облога голодоморного гетто доповнювалася інформаційною блокадою. Помирати від голоду українські селяни повинні були мовчки і без розголосу в світі.

Міжнародний Червоний Хрест у 1933 р. поряд з іншими організаціями виявив готовність допомогти голодуючим продовольством, як це було у 1921 – 1923 рр. Але тепер уряд СРСР заявив, що чутки про голод в Україні – вигадка троцькістів⁹. Це підтверджує використання Москвою Голодомору як знаряддя геноциду. У 1934 р. у своєму виступі на XVII з’їзді ВКП(б) Сталін заявив про приріст населення СРСР

у 1933 р. З тих пір навіть у секретній документації зникли згадки про голод. У січні 1937 р. відбувся перепис населення СРСР. Кваліфіковані демографи представили урядові попередні розрахунки, що на мільйони осіб – і саме завдяки Україні – не співпали з заявленими цифрами Сталіна¹⁰. У вересні Постановою РНК СРСР матеріали перепису оцінено як дефектні і скасовано. Переписні картки зазнали знищення. Демографів звинуватили в недообліку населення і репресували. Тому їм боялися в Радянському Союзі говорити про Голодомор навіть свідки Голодомору.

У 1960-ті рр. на хвилі періоду “відлиги” тема голоду почала прориватися крізь цензурні бар’єри. Описи колективізації і голоду початку 30-х років містять твори Івана Стаднюка, Михайла Стельмаха. Про голод яскраво писали М. Алексєєв, В. Гроссман, О. Солженіцин, Р. Медведєв, Л. Копелев та ін. Важливе місце посіла ця тема у публікаціях Євгена Сверстюка, Миколи Руденка, В’ячеслава Чорновола, Михайла Осадчого, Петра Григоренка. Але їх твори були художніми або мемуарними і потребували документів для руйнації “стіни мовчання”.

Радянські спецслужби ретельно замурували пробоїни у цій стіні, зроблені українськими емігрантами і західними науковцями. Так, 11 лютого 1983 р. В. Щербицьким завізований секретний циркуляр за підписом А. Капта та С. Мухи “Про пропагандистські і контрпропагандистські заходи на протидію розв’язаній реакційними центрами української еміграції антисоветській кампанії в зв’язку з продовольчими труднощами, що мали місце на початку 30-х років в Україні”, сама назва якого заперечувала голод. Як зазначає Дж. Мейс, тих західних істориків, які називали події 1933 р. голодом, автоматично відносили до стану “буржуазних фальсифікаторів”. У пресі, якщо їхні імена і згадувалися, то лише з такими характеристиками, як “наклепники”, “вороги радянського ладу” і т. п.¹¹. Але в конкретну дискусію з ними ніхто не вступав.

П’ятого липня цього ж року Посольство СРСР висловило офіційний протест у зв’язку з планами спорудити пам’ятник жертвам голодомору в Едмонтоні (Канада). “Ця акція... – підкреслювалося в ноті, – має на меті зіпсувати історичну правду про колективізацію сільського господарства в СРСР, розпалити ворожнечу щодо радянського народу”¹². 10 жовтня 1983 р. у виступі на сесії Генасамблеї ООН у Нью-Йорку старший науковий співробітник Інституту історії України НАН УРСР Іван Хміль заявив, що інформація про голод 1932 – 1933 рр. є вигадкою українських буржуазних націоналістів, які служили Гітлеру, а потім утекли до США¹³.

Але крига забуття скресала. Один із провідних дослідників теми Джеймс Мейс, який у 1993 р. переїхав із США в Україну, звернув увагу на той факт, що у 1986 р. на з’їзді письменників поет Іван Драч вперше публічно вжив визначення “Голодомор”. 25 грудня 1987 р. перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький, якому С. Кульчицький надіслав свою розвідку про голод, вийшов за межі офіційних “продовольчих труднощів” і у своїй доповіді до 70-річчя радянської влади в республіці обережно згадав “навіть голод у деяких районах” України. 18 лютого 1988 р. у статті журналіста Олексія Мусієнка вперше обнародований термін “Голодомор” стосовно подій 1932 – 1933 рр.¹⁴. В Україні почали з’являтися публікації, в яких дедалі виразніше йшлося про голод.

Партійне керівництво, навіть визнавши факт голоду 1932 – 1933 рр., відтак спростовувало наявність особливих антиукраїнських акцентів у діях Сталіна та його оточення. 23 травня 1988 р. професор Дж. Сандберг у Брюсселі відкрив слухання Міжнародної комісії з розслідування трагедії голоду в Україні, його причин і наслідків відповідно до норм міжнародного права.

Кремль, попри “перебудову”, інспірував черговий демарш. 14 жовтня 1988 р. восьмеро юристів та істориків, які працювали в Академії наук УРСР, надіслали на адресу Сандберга протест. У ньому підкреслювалося, що розслідування, яке проводить комісія, “...скоріше має політичний характер і є співучастю в цілеспрямованій ідеологічній акції. Такі дії несумісні з принципами об’єктивного дослідження і навряд чи можуть прояснити істину. Тому вони не можуть не викликати недовіри і протесту”¹⁵.

У 1990 р. вийшов збірник статей і документів, упорядкований ученими Інституту історії партії при ЦК КПУ, який містив постанову ЦК “Про голод 1932 – 1933 років на Україні та публікацію пов’язаних із ним архівних матеріалів”, що означало зняття багаторічного табу на історію Голодомору. “Понад півстоліття ця тема замовчувалася у вітчизняній історіографії, що заважало науковому осмисленню та об’єктивній морально-політичній оцінці цієї народної трагедії”, – визнали комуністи¹⁶. При цьому зарубіжна інформація трактувалася в СРСР як інсинуації. А за кордоном і влада, і науковці також не дуже дослухалися до волення емігрантів-очевидців трагедії та журналістів. Великий Голод в Україні, або Голодомор, на відміну від Голокосту та інших трагедій людства у XX столітті, тривалий час був забутим геноцидом у анналах світової історії.

Автори згаданої передмови до збірника під назвою “Сказати правду” перенесли наголос щодо причин подальшого приховання правди про голод із дій влади на інерцію громадської свідомості: “А слідування давній забороні у післякультурівські часи пояснюється надто затяжним вивільненням громадської свідомості з-під впливу догматів сталінщини”¹⁷.

Авторів, поважних учених, можна зрозуміти. Адже збірник вийшов у 1990 р. та ще під егідою Інституту історії партії при ЦК КПУ. Дійсно, страх цієї радянської системи був настільки поширений і так паралізував, що більшість людей, які пережили жахи Великого Голоду, боялися засвідчити їх навіть своїм дітям. На думку Василя Марочка, “Ганьба, очевидно, лежить ... на усіх нас, які впродовж 70 років замовчували, бо минулорічні події нам показали, що ми можемо пробуджуватись. Чому цього не сталося впродовж 70 років? За виключенням діаспори. Голод заподіяв якийсь соціально-психологічний гальмівний процес”¹⁸. Але пам’ятаймо, що крім цього страху, тема голоду 1932 – 1933-х рр. заборонялася цензурою, а радянським науковцям бракувало захищених владою у спецховищах першоджерел і у “післякультурівські часи”.

З проголошенням незалежності 1991 р. до влади в Україні прийшла республіканська номенклатура з територіальною, а не національною свідомістю, яка не переймалася питаннями історичної пам’яті і національної ідеї аж до президентства В. Ющенка. Відповідно і постгеноцидне, посткомуністичне суспільство переживало влучно зауважену Дж. Мейсом кризу національної ідентичності: “...штучна інкорпорація історії українства, українців та інших народів колишнього СРСР була штучним насіянням іншої національної ідентичності, вигіднішої для тодішніх можновладців”¹⁹. Це була ідентичність “совка” або багатонаціонального “народу України” замість ідентичності української нації з її візитною карткою – геноцидом 1932 – 1933 рр. На відміну від пам’яті про Голокост у євреїв з їх гаслом “Ніколи більше!”, пам’ять про Голодомор не стала для українців імпульсом до відродження.

Цю пам’ять так звана українська номенклатура, вслід за комуністичною, підмінювала радянською історичною пам’яттю. Так само відзначалося 23 лютого як День захисника Вітчизни, День перемоги 9 травня, а не 8-го і не як день жалоби, і вивчалася історія Великої вітчизняної війни, а не Другої світової. Пройшло десятиліття неза-

лежності, а історик Роман Сербин констатував: “Українська влада нехтує Голодомором. Мало ним цікавиться й українське суспільство. Генерація, яка пережила голод уже майже вповні відійшла, а на її місце прийшли люди, для яких визначаючі моменти їхньої самоідентифікації й національної свідомости уже не Голодомор та незалежна Україна, а так звана “Велика вітчизняна війна”²⁰.

Тож зрозуміло, чому С. Кульчицький із гіркотою відзначав: “Через десяток років, наприкінці 90-х, складається інша картина. Як завжди, українські громади США і Канади достойно відзначили 65-ту річницю голодомору. А в уже незалежній Україні ця річниця залишилася майже не поміченою. Все ще знаходяться люди, які твердять, що голодомору не було”²¹. Причиною цього явища історик називає політичну кон’юнктуру та психологію суспільства, яке Дж. Мейс влучно назвав постгеноцидним. Звернення до страшного минулого подібне до погляду на Сонце, на думку С. Кульчицького, адже ми “так само мружимося, бо не в змозі прийняти весь потік негативної інформації”²².

Як зазначив інший дослідник голоду, журналіст Аркадій Сидорук, замовчування Голодомору значною мірою зберігається у “пост помаранчевій” Україні. Ще 1988 р. він привіз в Україну “Доповідь американської конгресово-президентської Комісії з дослідження голоду в Україні”, де доведено геноцид в Україні 1932 – 1933 рр. “Залишається хіба що дивуватися, чому її досі не перекладено і не опубліковано українською. Звісно, якщо бути наївним...” – запитував він двадцять років поспіль²³.

Дослідник підкреслює, що в Україні майже нічого не відомо про визначну роль, яку відіграла американська Комісія з дослідження голоду в Україні у розробці навчальних програм для середніх шкіл і коледжів. Але ж за її матеріалами доктор Мирон Куропась, помічник президента Дж. Форда з етнічних питань, ще 1986 року організував у Чикаго першу в історії Америки вчительську конференцію про голод в Україні, де представив свій новаторський проект “Примусовий голод в Україні, 1932 – 1933. Навчальна програма і практичний посібник з джерел для просвітян”. Це видання вийшло на кошти Українського народного союзу і широко використовувалося у навчальних закладах Америки. У другій половині 1980-х років у США було видано ще два посібники з історії Голодомору. Тим часом в українських підручниках, на думку автора, події 1932 – 1933 рр. займають замало місця і навчальних годин (не кажучи вже про брак спеціальних курсів)²⁴.

Тим часом, коли після “помаранчевої революції” замовчування Голодомору стало неможливим, поширилися заяви з Росії і її місцевих прихильників

На думку А. Сидорука, в Україні щодо Голодомору відбувається підміна національного поняття географічним, при цьому рамки другого також звужуються. Він наголошує, що між поняттям “геноцид української народу”, прийнятим Верховною Радою 2006 р. за наполяганням соціалістичної партії (комуністи і “регіонали” взагалі не голосували), і визначенням “геноцид української нації” існує суттєва різниця. Перше із погляду міжнародного права не може бути чинним априорі, а відкинута друге прямо відповідало б Конвенції ООН про геноцид²⁵.

Президент Російської федерації В. Путін висловив занепокоєння щодо рішення Верховної Ради, і в 2006-му російська Дума видала резолюцію з запереченням того, що Голодомор був геноцидом. Російських істориків мобілізували для випуску підручників, які наголошували б на спільній історії України з Росією та заперечували українську специфіку Голодомору. Кремль збільшив фінансування і мережу своїх оперативних співробітників розвідки та агентури в Україні та зробив усе для перемоги своєї креатури – В. Януковича – на президентських виборах.

Професор Ратгерського університету (США) Олександр Мотиль відзначив, що у перший же місяць приходу до влади В. Януковича інформація про Голодомор була видалена з президентського сайту. Це був мовчазний жест для Кремля і своїх співвітчизників, який означав, що Україна після В. Ющенка повернеться до радянської і проросійської ідентифікації. Під час відвідування наради Парламентської асамблеї Ради Європи в Брюсселі 26 квітня 2010 р. він заявив, що “було б неправильно і несправедливо визнати Голодомор актом геноциду проти одного народу”²⁶. Згодом Міністр освіти і науки Д. Табачник вже заявив, що він має намір очистити підручники історії з “божевільною гіперболізацією” про Голодомор. У свою чергу, новопризначений директор Інституту національної пам’яті, прихильник комунізму від Донбасу, публічно заявив, що голод був “результатом важких умов” і про свій намір просувати “національну пам’ять”, яка “об’єднує” українців. Відповідно і Служба безпеки України знову закрила свої секретні архіви, бо, як заявив її речник, “люди знають все, що потрібно знати”²⁷.

Та – запитаємо і ми – хіба ставленикам Росії була потрібна українська ідентичність як запорука перемоги у боротьбі за самовизначення з історичним ворогом?

Лише після Революції Гідності дослідники знову отримали можливість вивчати суперечливі і трагічні сторінки історії, не переймаючись питанням лояльності до влади.

Тривалу історію має також практика замовчування Голодомору за кордоном. До цього передусім доклала зусилля Москва та її агентура за кордоном. Як зазначав В. В’ятрович, комуністичний режим намагався, по-перше, не допустити (і не допустив. – В. Г.) допомоги голодуючим, по-друге, прорвати ізоляцію Радянського Союзу в світі²⁸ (що також було досягнуто).

Замовчування Голодомору в політичних колах за кордоном мало також прецедент у міжнародному становищі 1933 року. Тоді весь світ перебував у глибокій економічній депресії і потребував поставок радянського зерна. Радянський Союз, якому була необхідна валюта для модернізації індустрії, експортував збіжжя за кордон за демпінговими цінами. Коли на Заході з’явилися громадські протестувальники проти “голодного” хліба, сталінські спецслужби та дипломати цьому хитро протистояли. До СРСР запросили колишнього прем’єр-міністра Франції Едуарда Еррію, (який прибув вже після Голодомору – 26 серпня 1933 р.)²⁹, письменників Ромена Роллана, Анрі Барбюса, Бернарда Шоу, котрих провезли підготовленими “потьомкінськими селами”. Останні мали прокомуністичні погляди і більше непокоїлися німецькою нацистською загрозою, тому заявляли, що голоду не бачили.

Знали про голод і в Лізі Націй, куди звернувся з листом про допомогу голодуючим і припинення вивозу зерна з України представник уряду УНР О. Шульгин, і урядові кола Заходу, які мали дипломатичні місії в Радянській Україні й отримували звернення українських емігрантів та церковних ієрархів³⁰. Але у 1933 р. Японія, а за нею і гітлерівська Німеччина вийшли з Ліги Націй. Великобританія відчувала хмари війни, які збиралися над британським урядом. Щойно інавгурували Франкліна Рузвельта президентом США, і Америка, долаючи свою ізоляцію, встановила дипломатичні відносини з СРСР, видавши тим самим індульгенцію злочинному сталінському режиму. Так, – наголошує В. Марочко, – завдяки угодовству Заходу і аморальному замовчуванню геноциду, тоталітарний Радянський Союз опинився у 1934 р. у Лізі Націй замість тоталітарної Німеччини³¹.

Коли ж в англійській пресі з’явилися перші репортажі Малькольма Маггеріджа і Гарета Джонса про голод в Україні, то 23 лютого 1933 р. Політбюро ЦК ВКП(б) ухва-

лило постанову “Про поїздки по СРСР іноземних кореспондентів”. Установили порядок, “в силу якого вони можуть їздити по СРСР і перебувати у визначених пунктах тільки з дозволу Головного управління міліції”. Названі журналісти були занесені у “чорні списки”. Дозвіл відвідати СРСР отримали “надійні” кореспонденти. І результат поїздок був відповідний. Так, 31 березня 1933 р., після поїздки до України, кореспондент газети “Нью-Йорк Таймс” Волтер Дюранті писав, що “росіяни голодні, але не голодують”. І додавав, що “немає справжнього голоду чи смертності від голоду, однак поширеною є смертність від недуги недоїдання”³².

Цей продажний лауреат Пулітцерівської премії (згодом її позбавлений) сам зізнався, що заперечує Голодомор “за узгодженням із “Нью-Йорк таймс” і радянською владою”³³. Справу продовжили його численні послідовники в політичних і наукових колах, які лякали громадськість “українськими колабораціоналістами” і вигаданим ними Голодомором.

Щобільше, першими українцями, які привернули увагу до трагедії Голодомору, стали ті, хто вижив і втік на Захід. Зокрема, у середині 1950-х років вони уклали двохтомник свідчень очевидців та документів “Біла книга про чорні діла Кремля”. Громадськість Заходу не дуже вірила українським емігрантам, яких комуністична агентура робила апологетами “холодної війни” і союзниками нацистів.

Давалася взнаки і чутливість радянського Комітету держбезпеки щодо інформації про Голодомор, яка підтверджена багатьма фактами. Так, В. В’ятрович зазначає, що КДБ скористався недоглядом авторів документального фільму про Голодомор “Жнива розпачу” (1984 р.), які помилково використали фото з голоду 1921 – 1922 рр., і “організував” у західній пресі публікації про фільм як свідому фальшивку, попри те, що стрічка містила надзвичайно цікаві інтерв’ю свідків. У результаті канадський уряд відкликав своє попереднє рішення про використання цього фільму в навчальних програмах³⁴.

Свої причини мала зазначена Дж. Мейсом недооцінка теми голоду в Україні і науковцями Заходу. Одну з них історик вбачав у закритості українського суспільства від світового процесу розвитку гуманітарних наук. Закритість, яку доведеться довго і важко переборювати. Що стосується наукових кіл Заходу, то головною причиною замовчування ними катастрофи 1933 р. в Україні були нав’язані їм стереотипи. Західні історики орієнтувалися на “російську схему” як домінуючу в історії всіх так званих “окраїн”, тобто неросійських національних республік. Давалося взнаки підсвідоме сприйняття думки ХІХ ст., що в Європі існують народи “історичні” та, за визначенням Ф. Енгельса, “руїни народів”, неісторичні народи, доля яких визначається сильнішими сусідами і які приречені на асиміляцію. Це активно підтримувалося російськими “радянологами” Гарварду та інших наукових центрів. Така схема мислення, неприпустима щодо інших народів, була прийнята за догму, коли йшлося про народи колишнього Союзу РСР, насамперед України³⁵.

Дж. Мейс свідчить, що після публікації у 1983 р. його дисертації про голод 1932 – 1933 рр. в Україні проросійські “радянологи” звинуватили його в тому, що він захищає фашистів і колабораціоністів, що голод був викликаний об’єктивними причинами, а репресії – масовою істерією, а не спрямованою політикою³⁶. Подібна історія сталася з ним через вісім років у Іллінойському університеті, де тамтешні викладачі російської та східноєвропейської історії відмовили професорові в роботі³⁷.

Здавалося б, після висновків комісії конгресу США з розслідування Голодомору та виходу в світ резонансної книги “Жнива скорботи” (1986 р.) авторитетного вченого

Роберта Конквеста питання про голод-геноцид в Україні серед західних інтелектуалів знято. Проте спроби “спростувати” очевидне на міжнародному рівні продовжилися. 1987 р. у Торонто (Канада) вийшов опус журналіста Дугласа Тотла під назвою “Обман, голод і фашизм. Міф про український геноцид від Гітлера до Гарварда”. Зі змісту цієї книжки було зрозуміло, що текст належить колективу авторів і, поза сумнівом, підготовлений на замовлення Кремля. Автори намагалися поставити під сумнів джерела, на яких будуються публікації про Голодомор, а також переконати західного читача, що такі публікації належать людям із сумнівною репутацією³⁸. У 1988 р. у Вашингтоні вийшла друком “Доповідь американської конгресово-президентської Комісії з дослідження голоду в Україні”. Ця подія частково згладжує моральну провину американців перед українською нацією після того, як США у листопаді 1933 р. встановили дипломатичні відносини з СРСР, погодившись тим самим із замовчуванням Голодомору.

Нові архівні відкриття та переосмислення подій ХХІ ст. останніх років внесли істотні корективи у науковий дискурс з історії голоду 1932 – 1933-х років. Тепер штучного характеру голоду серйозні дослідники не заперечують. Проте, як зауважив Юрій Шаповал, “нині західні дослідники дорікають українським тим, що останні конструюють “український голокост”, а “пам’ять про єврейський голокост відсунуто в тінь”, тим, що українські автори нечасто згадують про те, що голод 1932 – 1933 рр. “зацепив також інші регіони Радянського Союзу”, тим, що в підручниках з української історії немає згадок про “моральну оцінку мовчазних свідків або того факту, що українці також брали участь у збиранні зерна etc”³⁹. У будь-якому разі стіну мовчання пробито, а долання наведених інсинуацій – нагальне завдання вітчизняної історичної науки.

Інші причини приховання правди у спадкоємців СРСР – Російської Федерації та її науковців. Прикладом ставлення до історії голоду в сусідній державі є рекомендований для вишів підручник Ш. Мунчаєва та В. Устинова з історії Росії, який містить лише одне речення (на 592 сторінки!) про трагедію, яка забрала понад мільйон життів: “Перекачка средств негативно проявлялась в экономике деревни, особенно в период голода, в 1932 – 1933 гг.”⁴⁰. Інший рекомендований для вишів підручник вчених Московського держуніверситету ім. М.Ломоносова також містить одне речення (на 528 сторінок!) про голод в СРСР, спричинений “неврожаєм” та “надзвичайними заходами” хлібозаготівель⁴¹. Голод забрав життя, на думку авторів, 3 – 5 млн. чол. То хіба це не вартє уваги понад одне речення?

Певні здобутки у розголошенні подій 1932 – 1933-х рр. в Україні і визнанні Голодомору геноцидом все-таки існують. У 2003 р. у рамках 58-ої Генеральної сесії ООН була розповсюджена спеціальна спільна заява до країн-членів ООН щодо 70-ї річниці Голодомору в Україні як офіційний документ Генасамблеї ООН. Тобто вперше ООН визнала голодомор як національну трагедію українського народу, висловила співчуття його жертвам та закликала всі держави-члени організації та спеціалізовані установи, міжнародні та регіональні організації віддати данину пам’яті тим, хто загинув у цей трагічний період нашої історії⁴². Росія приєдналася до спільної заяви 2003 р., яка була прийнята в рамках ООН.

Водночас МЗС РФ у письмовій формі виклав свою позицію щодо відповідного положення виступу міністра закордонних справ України в рамках 59 сесії Генасамблеї ООН. Російська сторона наголосила, що бачить це питання закритим після схвалення спільної заяви. Вони вважають, що наступне обговорення цієї теми в рамках ООН є контрпродуктивним. Тож треба відзначити, як це роблять укладачі збірки свідчень

про голод на Запоріжжі, що “вивчення Голодомору досі не посідає належного місця в контексті європейської і світової науки про геноцид, незважаючи на значні зусилля еміграційних та вітчизняних істориків”⁴³.

Тим більше не посідає належного місця в історіографії проблематика замовчування і перекручення правди про Голодомор. Попри непересічне значення цієї теми для відродження національної історичної пам’яті, їй, за нашими даними, в Україні присвячено лише близько десятка спеціальних розвідок і ще менше – за кордоном. Проте, на даний час вітчизняними дослідниками С. Кульчицьким, В. Марочко, В. В’ятровичем та іншими дослідниками, праці яких використані у цій публікації, загалом простежено причини і обставини замовчування та методи приховання владою правди про Голодомор за часів існування СРСР. Дж. Мейс, Ю. Шаповал, В. Марочко, С. Кульчицький та ін. висвітлили методи і форми дезінформації про українську катастрофу, які використали радянські спецслужби і проросійські наукові кола за кордоном. Зарубіжні історики українського походження О. Мотиль, Р. Сербин, журналіст А. Сидорук, політолог О. Палій та ін. виявили специфіку замовчування та фальсифікацій історії народної трагедії у роки незалежності і навіть у “постпомаранчевий” період.

Хоча замовчування Голодомору було важливою складовою і знаряддям геноциду в Україні, вітчизняні дослідники, а тим більше закордонні, ще не надають достатньої ваги означеній у заголовку темі, що потребує її наступного системного дослідження в історичній та історіографічній площині. Зокрема, на нашу думку, перспективними є спеціальні праці з історії діяльності радянської влади, її правоохоронних та ідеологічних структур щодо інформаційної блокади правди про голод та способів і методів дезінформації та контрпропаганди радянської агентури на Заході. Окремого вивчення потребує історія приховання і перекручення правди про Голодомор в наукових колах Заходу та сучасної Росії.

¹ Палій Олександр. Голодомор: 23 докази геноциду й жодного спростування – [Електронний ресурс] / Олександр Палій. – Режим доступу: <http://www.golodomor.kharkov.ua/pub.php>

² Єленський В. Геноцид, який прагли і прагнуть приховати – [Електронний ресурс] / В. Єленський, С. Кульчицький, В. Марочко. – Режим доступу: // Вечірня Свобода. – 2005, 26 листопада // www.vox.com.ua/data/2005/11/26/genotsyd-

³ Сказати правду // Голод 1932 – 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів [кер.кол.упорядників Р. Я. Пиріг]. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 5.

⁴ Єленський В. Геноцид, який прагли і прагнуть приховати.

⁵ В’ятрович Володимир. Як замовчати Голодомор – 10 уроків від КГБ. – [Електронний ресурс] / Володимир В’ятрович. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/volodimir-vyatrovich/_ak-zamovchati-golodomor-10-urokiv-vid-kgb/468961

⁶ Лист секретаря ЦК КП(б)У С. В. Косіора секретарю ЦК ВКП(б) Й. В. Сталіну про економічне і політичне становище в південній частині степових районів України та продовольчої труднощі” // Голод 1932 – 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів [кер.кол.упорядників Р. Я. Пиріг]. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 148.

⁷ Шаповал Ю. Голодомор 1932 – 1933: “втрата” та винайдення: [з публ. архів. док.] / Юрій Шаповал // Дзеркало тижня. – 2006. – 18 – 24 листопада (№ 44). – С. 21.

⁸ Кульчицький Станіслав. Почему он нас уничтожил? Сталин и украинский Голодомор [под. общей ред. Л. Ившиной] / Станіслав Кульчицький. – К.: ЗАО “Украинскаяпресс-группа”, 2007. – С. 24.

⁹ Марочко Василь. Дипломатія замовчування: ставлення західноєвропейських держав до Голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні / Василь Марочко // Голод-геноцид 1933 року в Україні:

історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: Міжнародна науково-теоретична конференція, Київ, 28 листопада 1998 р.: матеріали [ред. кол.: С. Кульчицький (відп.ред.), О. Веселова, Л. Лук'яненко, В. Марочко]. – Київ-Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 2000. – С. 151.

¹⁰ Кульчицький С. В. Голодомор 1932 – 1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення / С. В. Кульчицький. – К.: Наш час, 2008. – С. 377–385.

¹¹ Мейс Джеймс. Політичні причини голодомору в Україні (1932 – 1933 рр.) / Джеймс Мейс // Український історичний журнал. – 1995. – №1 – С. 35.

¹² Шаповал Ю. Голодомор 1932 – 1933...

¹³ Шаповал Ю. Голодомор 1932 – 1933...

¹⁴ Мейс Джеймс. Урок геноциду / Мейс Джеймс // День і вічність Джеймса Мейса [за заг. ред. Л. Івшиної]. – К.: ЗАТ “Українська прес-група”, 2005. – С. 93.

¹⁵ Шаповал Ю. Голодомор 1932 – 1933...

¹⁶ Про голод 1932 – 1933 років на Україні та публікацію пов'язаних з ним архівних матеріалів. Постанова ЦК Компартії України. 26 січня 1990 р. // Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів [кер. кол. упорядників Р. Я. Пиріг]. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 3.

¹⁷ Редакційна колегія. Сказати правду / Редакційна колегія // Голод 1932 – 1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів [кер. кол. упорядників Р. Я. Пиріг]. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 5.

¹⁸ Єленський В. Геноцид, який прагли і прагнуть приховати...

¹⁹ Мейс Джеймс. Ваші мертві вибрали мене. Спадщина Голодомору: Україна як постгеноцидне суспільство / Мейс Джеймс // День і вічність Джеймса Мейса [за заг. ред. Л. Івшиної]. – К.: ЗАТ “Українська прес-група”, 2005. – С. 64.

²⁰ Сербин Роман. За яку спадщину? Голодомор 1932 – 1933: проблема колективної пам'яті – [Електронний ресурс] / Роман Сербин. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/evshan/serbyn7.htm>

²¹ Кульчицький Станіслав. Проблема голоду 1932 – 1933 рр. та її місце в суспільно-політичному житті України кінця 80-х – початку 90-х рр. / Станіслав Кульчицький // Голод - геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків: Міжнародна науково-теоретична конференція, Київ, 28 листопада 1998 р.: Матеріали [ред. кол.: С. Кульчицький (відп.ред.), О. Веселова, Л. Лук'яненко, В. Марочко]. – Київ – Нью-Йорк: Видавництво М.П. Коць, 2000. – С. 27.

²² Кульчицький Станіслав. Сталінський терор голодом і його демографічні наслідки / Станіслав Кульчицький // Голодомор 1932 – 1933 років як величезна трагедія українського народу: Матер. Всеукр. наук. конференції. Київ, 15 листопада 2002 р. – К.: МАУП, 2003. – С. 20.

²³ Сидорук Аркадій. Замовчування з червоним штемпелем і без нього / Аркадій Сидорук // Дзеркало тижня. – 23 листопада 2007. – №45. – С. 21.

²⁴ Сидорук Аркадій. Табу на Голодомор у “пост помаранчевій” Україні? / Аркадій Сидорук // Україна молода. – 2006. – 25 листоп. (№ 220). – С. 6–7.

²⁵ Сидорук Аркадій. Замовчування з червоним штемпелем і без нього...

²⁶ Motyl Alexander J. Deleting the Holodomor: Ukraine Unmakes Itself / Alexander J. Motyl // World Affairs. The journal. – september/october 2010: <http://www.worldaffairsjournal.org/index.php?q=article/deleting-holodomor-ukraine-unmakes-itself>

²⁷ Motyl Alexander J. Deleting the Holodomor...

²⁸ В'ятрович Володимир. Як замовчати Голодомор...

²⁹ Кульчицький Станіслав. Чому він нас уничтожив?.. – С.29.

³⁰ Марочко Василь. Дипломатія замовчування... – С. 150-156.

³¹ Марочко Василь. Дипломатія замовчування... – С. 158.

³² Шаповал Ю. Голодомор 1932 – 1933...

³³ Мейс Джеймс. Повість про двох журналістів: ВолтерДюранті, ГаретДжонс і Пулітцерівська премія / Джеймс Мейс // День і вічність Джеймса Мейса [за заг. ред. Л. Івшиної]. – К.: ЗАТ “Українська прес-група”, 2005. – С. 82.

³⁴ В'ятрович Володимир. Як замовчати Голодомор...

³⁵ Мейс Джеймс. Політичні причини голодомору в Україні. – С. 35–36.

³⁶ Мейс Джеймс. Земля на крові / Джеймс Мейс // День і вічність Джеймса Мейса [за заг. ред. Л. Івшиної]. – К.: ЗАТ “Українська прес-група”, 2005. – С. 36.

³⁷ Мейс Джеймс. Повесть про двох журналістів... – С. 87.

³⁸ Шаповал Ю. Голодомор 1932 – 1933...

³⁹ Шаповал Ю. Голодомор 1932 – 1933...

⁴⁰ Мунчаев Ш. М. История России / Ш. М. Мунчаев, В. М. Устинов. – М.: Издательская группа ИНФРА М-НОРМА, 2005. – С. 183.

⁴¹ История России: учебник [авт. колл. А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – С. 369.

⁴² Передмова // Голодомор 1932 – 1933 років на території Запорізької області: свідчення очевидців: [упорядники Ф. Г. Турченко, І. М. Шугальова, О. О. Стадніченко, В. Г. Ткаченко, О. М. Ігнатуша]. – Запоріжжя: Дике Поле, 2010. – С. 12.

⁴³ Передмова // Голодомор 1932 – 1933 років.... – С. 8.

Віктор Гудзь.

Правда про Голодомор в контексті національно-визвольної боротьби: історіографія замовчування.

Історична пам'ять про голод – геноцид в Україні 1932 – 1933 рр. – одна із засадничих складових національної ідентичності, тому вона займала і займає помітне місце в національно – визвольній боротьбі українського народу та сучасній інформаційній війні. У статті з'ясується стан дослідження причин, обставин і методів замовчування Голодомору в Радянському Союзі, за кордоном і в сучасному світі.

Victor Gudz.

The truth about the famine in the context of the national liberation struggle: historiography of the concealment.

The historical memory of the famine – genocide in Ukraine 1932 – 1933 is one of the fundamental components of national identity, so it took and occupied a prominent place in the national – liberation struggle of the Ukrainian people and modern information war. The article revealed the level of research on the causes, circumstances and methods of concealment famine in the Soviet Union, abroad and in the world.